

άπελαι καὶ διαδικά, λησμονούμένου ταχέως τοῦ δνδματος τοῦ δημιουργοῦ των. Ἀντιθέτως, τὰ ἔργα τῆς λογίας φιλολογίας ως ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνήκουν εἰς γνωστὸν συγγραφέα, ὡρισμένον χρόνον δημιουργίας καὶ διακρίνονται διὰ τὰ σύντετα, τὰ νεωτεροποιά, τὰ ἀτομικά καὶ τὰ δριθολογικά των στοιχεῖα. Τὸ γνωστὸν καὶ ὑπερέχον πρόσωπον τοῦ λογίου ποιητοῦ ἡ πεζογράφου ὑπερβαίνει συνήθως τὴν παράδοσιν καὶ ἀκολουθεῖ ἀτομικὴν τεχνοτροπίαν μὲν περισσότεραν προσήλωσιν εἰς τὸν δρόδον λόγον καὶ τὴν φυσικὴν αἰτιότητα.

10. ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Πάργκοινος εἰς ἡμᾶς τοὺς "Ἐλληνας εἶναι ἀντὶ τῆς λέξεως φίσ μα καὶ δρός τραγούδιον δι ποὺ ἐκφράζεις ἀκριβέστατα, κατὰ τὰς ἀντιλήψεις ὅχι μόνον τῶν ἐπιστημόνων ἀλλὰ καὶ τοῦ λαοῦ, λόγους (ποιητικὸν κείμενον) μαζὶ καὶ μελῳδίαν. Τὸ κείμενον εἶναι ἀρρήκτως συνδεσθμένον μὲ τὴν μελῳδίαν, εἶναι δὲ ἀφύσικος καὶ αὐθαίρετος ὁ διαχωρισμός του ἀπὸ τὴν μουσικὴν του. Ὁ λαός, γνωρίζων τὸν σύνδεσμον αὐτὸν, λέγει διὰ τὰ λόγια βγαίνουν καὶ πᾶν μαζὶ μὲ τὸ σκοπόν ἡ τὸν ἥχο τους. Διὰ τοῦτο συγχάδει λαϊκὸς τραγουδιστὴς δὲν ἤμπορει νὰ ὑπαγορεύσῃ εἰς τὸν συλλογέα τὸ κείμενον μόνον του, ἀν συγχρόνως δὲν τὸ τραγουδῆσσιτα σιγανά, διότι ἔτσι δὲν ἐπικέρχεται τοῦτο εὐχερῶς καὶ ὀλόκληρον εἰς τὴν μνήμην του. Τὸ τραγούδι, δταν ἀρχινιστῇ, τότε βρίσκεται ἡ σειρά του λέγουν εἰς τὸ Διδυμόπειχον. Καὶ στάκα νὰ πάρω τὸν ἥχο, γιὰ νὰ θυμηθῶ τὰ λόγια, λέγουν οἱ τραγουδισταὶ εἰς τὴν "Ηπειρον. Εἰς τὴν Λήμνον λέγουν, δταν τὰ λές μὲ σκοπό, τὰ θυμᾶσαι.

Οἱ πλεῖστοι τῶν συλλογέων δημοτικῶν τραγουδιῶν, ὅχι μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας χώρας τοῦ κόσμου, προτοῦ ἐφευρεθοῦν τὰ μαγνητόφωνα κατέγραψαν καὶ ἐκρατοῦσαν τὰ κείμενα εἰς χειρόγραφα ἢ τὰ ἐδημοσίευναν, οἱ δὲ ἐραπιτέχναι ἢ ἐπιστήμονες ἐκδόται των τὰ ἐπρολόγικαν καὶ τὰ ἐσχολιαζαν κυρίως ως φιλολογικά μνημεῖα τοῦ λόγου τοῦ λαοῦ (τῆς προφορικῆς παραδόσεως). Εἶναι προσέτι γεγονός ἀναμφισβήτητον διὰ τὰ τραγούδια διατηροῦνται περισσότερον εἰς τὴν λαϊκὴν μνήμην ως μελῳδίαι (χαβάδες, σκοποί) καὶ ὀλιγώτερον ως ποιητικὰ κείμενα. Ἐπειδὴ δὲ ίδιᾳ κατὰ τὰς διασκεδάσεις ὁ καλὸς τραγουδιστὴς πρέπει νὰ τραγουδήσῃ πολλὰ τραγούδια, ἀναγκάζεται κάποτε κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν νὰ μὴ ὀλοκληρώνῃ τὰ κείμενά των, ἀλλὰ νὰ περιορίζεται εἰς ὀλίγους μόνον ἀρχικούς στίχους ἢ νὰ τὰ σταματῷ εἰς τὴν μέσην. Τοιούτοις τρόπως ὀλίγον κατ' ὀλίγον λησμονεῖται ἡ συνέχεια ἥσως εἰς τὸ τέλος τοῦ τραγουδιοῦ. Ἡ μελῳδία ὄμως καὶ ἔτσι δὲν χάνεται, διότι κατὰ τὸ

πλεῖστον εἶναι ἡ αὐτὴ ἐκ τῶν πρώτων μέχρι τῶν τελευταίων στήχων. Ἐν Κρήτῃ λέγουν : Τὰ τραγούδια τὰ λέμε μισά, γιὰ νὰ μήτ' ἀποθάνῃ ἡ μάντα μας. "Ἄλλοι λένε πώς λένε μόγο τρεῖς στήχους, γιὰ νὰ προλάβουν νὰ ποῦνε παλλά, νὰ μη φανοῦνται ἀτζαμῆδες." Επτὶ σιγὰ σιγὰ ἔχουν διατελέσει τὸ τέλος. Ἐγειρι παρατηρήσῃ ἀπὸ ἐπιτοπίας ἔρευνας εἰς τὴν ὄποιον (χωρία) δτι ὅλοκληρων τῶν κείμενον τοῦ τραγουδιοῦ διασφίζεται περισσότερον, ὅταν χορεύεται καὶ μάλιστα χωρίς τὴν συνοδείαν μουσικῶν δργάνων. Νο πολλάκις ἐκτεταμένη χρονικὴ διάρκεια τοῦ χοροῦ συμβάλλει τὰ μέγιστα εἰς τὴν διατήρησιν ὅλοκλήρου τοῦ ποιητικοῦ κειμένου, ποὺ τραγουδοῦν οἱ χορεύοντες. Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἔτσι διατηροῦνται ἀκόμη ἐν τῷ συνόλῳ των παλαιὰ ἀκριτικά, παραλογαῖ (μπαλάντες), τῆς ἀγαπῆς, γνωμικά, σατυρικά, τῆς ξενιτειᾶς καὶ ἄλλα τραγούδια, διότι ὅχι μόνον τραγουδοῦνται, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπαγορεύουν εἰς ταύτης συλλογεῖς οἱ γνωρίζοντες αὐτὰ ὡς κείμενα ἡρωϊκοῦ καὶ δραματικοῦ περιεχομένου. Ήδηνται κατὰ κάποιον τρόπον σὰν ίστορία καὶ σὰν παραμύθια. "Ἄς σημειωθῆ ἀκόμη δτι ἡ πιστὴ διατήρησις τοῦ κειμένου ἐνὶ τραγουδιοῦ ἡ ἄλλου μνημείου τοῦ λαϊκοῦ λόγου (παριδόσεως, παραμυθιοῦ κ.ἄ.) ἔξαρτᾶται: α') ἀπὸ τὴν συνέχειπν τῶν αὐτῶν περίπου κοινωνικῶν συνθηκῶν, ἐντὸς τῶν ὄποιων ἐγεννήθη καὶ ἡνδρώθη τοῦτο, β') ἀπὸ τὴν ἴδειαιτέρων ἐντύπωσιν καὶ συγκίνησιν, ποὺ ἡσκησε καὶ ἀσκεῖ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ καὶ γ') ἀπὸ τὰ πνευματικὰ περισσότερα τοῦ λαϊκοῦ τραγουδιστοῦ, τοῦ ἴκανοῦ ἡ μή ἴκανοῦ νὰ πυγκρατῇ αὐτὸν εἰς τὴν μνήμην του. Ήδηνται εἰς τὴν Κύπρον οἱ παλαιότεροι ἥξεμενοι τὰ τραγούδια καὶ τὰ ἔλεγα. Οἱ ποιητιώδες τὰ κατέγραψαν καὶ τὰ πιμπλώσαν σὲ μικρές φυλλάδες. Οἱ τεώτεροι ἐδιάβασαν τὰ τραγούδια καὶ τὰ δέρματα.

Τὰ κείμενα τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν ἔχουν περιεχόμενον τὸν ἔξωτερικὸν καὶ ἔσωτερικὸν κόσμον, τὸν ὄποιον διαμηρφώνει καὶ παριστᾷ διὰ τῆς φαντασίας του ὁ λαϊκὸς ποιητής. Οὗτος ἔχει ὡς ὅλην κυρίως τὴν ἔσωτερικὴν παράπτασιν καὶ ἐποπτείαν, τρόπον δὲ ἐκφράσεως τὸν λόγον. "Οχι ὀλιγότερον τοῦ λογίου καὶ ὁ ἐμπνευσμένος δημοτικὸς ποιητής, καίτοι συνήθως στέρεῖται γραμματικῶν γνώσεων, δημιουργεῖ τὰς δυνάμεις τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς, ὠθούμενος ἀπὸ τὸ ἔνστικτον καὶ τὸν πλούσιον ψυχικὸν του κόσμον, καὶ κάμνει φανεράν τὴν ἀξίαν καὶ τὴν σπουδαιότητα προσώπων καὶ πραγμάτων. Μὲ τοὺς στίχους του συχνὰ ἐπιτυγχάνει νὰ κάμνῃ συνειδητάς τὰς δυνάμεις τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς καὶ, χωρὶς νὰ τὸ ἐπιδιώχῃ, διδάσκει τὴν ὀρετήν καὶ τὴν ἀλήθειαν ὅχι μὲ ἀφηρημένους καὶ γενικούς τύπους, ἀλλὰ μὲ μορφὰς συγκεκριμένας καὶ μερικάς. Προκειμένου δὲ διὰ τὴν ἔλληνικὴν δημιάνη ποιήσαι

δυνάμεις νὰ τονίσωμεν ὅτι εἰς τοὺς ἔσχους εἶναι πολὺ ἀρεστή, ὅταν εἶναι καταληπτή. Ἔντύπωσιν κάμνει εἰς πολλοὺς ἐξ αὐτῶν ὅτι ἡ ποίησις αὐτὴ εἶναι ἀσυνήθιστη καὶ διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν ποίησιν ἄλλων λαῶν. Ἔτσι π.χ. ἡ Ἀμερικανὶς λογία Νέλλα Κούκ γράφει εἰς ἀπταιστὸν ἐλληνικὴν γλῶσσαν τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικὰ διὰ τὴν ἐν λόγῳ ἐλληνικὴν δημώδη ποίησιν: *Πιθανὸν νὰ ὑπάρχουν τόποι πολὺ πιὸ μακρινοὶ καὶ ἔξωτικοὶ ἀπὸ τὴν Ελλάδα. Πουθενὰ δμως δὲν ἀπαρτῶνται δημοτικὰ τραγούδια περισσότερον μόνην ἔχοντα.* Παραμένει δυστυχῶς θαμμένος γιὰ τὴν πλειοψηφία τῶν ἔσνων δ Ὡησαυρὸς αὐτός. Ἀπ' ἐκείνους ποὺ ἔχουν σπουδᾶσει τὴν ἀρχαὶν ἐλληνικὴν ἐλάχιστοι γνωρίζουν καὶ τὴν γνωτέραν. Καὶ ἐξ ἴδιας πείσας εἶμαι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζω ὅτι τὰ τραγούδια αὐτὰ φανερώσουν μάλισταν ἡλληνικὴν 'Ελλάδα. Ὁπουδήποτε μὲν ὀδηγοῦνται μὰς ξανὴ πλούσια σὲ ταξίδια, μελέτες καὶ πνευματικές ἀποκαλύψεις, ή φυσικὴ μητὶ σὲ στιγμές δοκιμασίας ἐπέστρεψε στὸ ἐλληνικό δημοτικὸ τραγούδι.

Εἶναι ἐληνίδες ὅτι πολλὰ — δχι μᾶλα — ἀπὸ τὰ ποιητικὰ δημιουργῆματα τοῦ λαοῦ μας κοπμοῦνται μὲ τὰ προτερήματα, ποὺ διαθέτουν τὰ ἀξιόλογα δημιουργῆματα μεγάλων προσωπικῶν ποιητῶν, διότι ἔχουν ἐνότητα πράξεως, ποὺ συντελεῖται καὶ ἀναπτύσσεται ὑπὸ τὸ κράτος συναισθημάτων καὶ παθῶν, ἐνεργειῶν καὶ περιπτετεῶν· σκοπός των δὲν εἶναι ἀλλος παρὸς ἡ γένεσις καὶ ἀπόλαυσις τοῦ καλοῦ καὶ ἡ λύτρωσις. Ρίζα τῆς νεοελληνικῆς δημώδους ποιήσεως εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἔθνικὴ παράδοσις καὶ πραγματικότης, ἀπ' δπου ἀναβλήζει ἡ ποίησις, δταν δίδεται αἰτία. Ὡς ἀμέσων πηγὴν ἔχει τὸν λαϊκὸν ποιητήν, ποὺ συγκινεῖται ἀπὸ τὸ πρᾶγμα καὶ εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀνευρίσκῃ καὶ νὰ εἰκονίζῃ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν σπουδαιότηταν αὐτοῦ τοῦ πράγματος.

Ο λαὸς μας ἐδημιούργησε τόσον ἐπικήν, δσον καὶ λυρικὴν ποίησιν. Εἰς τὴν πρώτην ἡμιποροῦν νὰ καταταχθοῦν π.χ. τ' ἀκριτικὰ καὶ αἱ παραλογαὶ. Μὲ τὰ τραγούδια αὐτὰ προβάλλεται ἡ ἡρωϊκὴ κατάστασις παραχημένων χρόνων, ποὺ ἐγένεται πλῆθος πράξεων, ἥτοι πολέμους, ἡρωϊκὰ ἔργα κτλ. Ἐπίσης εἰς αὐτὰ διακρίνομεν ἐπικὰ συμβάντα, δηλαδὴ γεγονότα, προερχόμενα ἐκ τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων καὶ ἐκ τῆς συρροῆς περιστάσεων, ποὺ προσλαμβάνουν ζωηρότητα, δταν στενώτατα συνδέωνται μὲ τὰς ἐνεργείας καὶ τὰς ταλαιπωρίας ἐνὸς προσώπου, ὡς π.χ. τοῦ Διγενῆ, τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ Πορφύρη κ.ἄ. Τέλος δ' ἔχομεν τὴν ἐπικήν ἐνότητα, ποὺ εἶναι ἡ περὶ τὴν διήγησιν οἰκονομία, κατὰ τὴν ὅποιαν ἡ ὑπόθεσις ἔχει ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος. Ἐπειτα, δταν ὁ ποιητὴς δὲν περιγράφῃ ξένας πράξεις, ἀλλὰ μόνον ἔξαγγέλλει τὸν ἐσωτερικὸν τοῦ ὑποκειμένου

κόσμον, τὴν θεωροῦσαν καὶ συναισθανούμενην ψυχήν, ἀπὸ τὴν ὅποιαν ἐκπηγάζουν τὰ πάθη καὶ αἱ συγκινήσεις, αἱ ἔνέργειαι καὶ αἱ περιπέτειαι τοῦ ἀνθρώπου, τότε ἔχομεν τὰ λυρικά τοῦ θάσου δημιουργῆματα. Ἡ ποίησις αὐτῇ ἐξαίρει χωρίως καὶ κατ' ἔξοχήν ὅχι τὸ ἐκτιθέμενον πρᾶγμα, ἀλλὰ τὴν ἐκ τούτου δημιουργηθεῖσαν εἰς τὸν ποιητὴν ψυχικὴν διάθεσιν.

Συνυφασμένη μὲ τὸν ποιητικὸν λόγον εἶναι ἡ μουσικὴ, ποὺ τὸν συρπληρώνει, ποὺ τονίζει τὴν ἐνδιομυχὸν διάθεσιν, χρηπιμοτοιοῦσα ὡς ὑλὴν τὸ αἴσθημα καὶ τὸν τόνον ἢ ἥχον, ὁ ὅποιος δὲν ἔχει τυπικήν, ἀλλὰ μίνον χρονικὴν σχέσιν, καθίδσον γίνεται καὶ χάνεται. Ἡ τραγούδι μὲ τὴ κελμενὸν του, δηλαδὴ μὲ τὴν ὑλὴν τῆς ποιητικῶς, ποὺ εἶναι παράστασις καὶ λόγος, καὶ μὲ τὴν ὑλὴν τῆς μουσικῆς του, ποὺ εἶναι, ὡς εἴπομεν, αἴσθημα καὶ τόνος ἢ ἥχος ἀναπτύσσει τ' ἀντικείμενό του ἐν χρήνῃ κατὰ πειράν διαδιγικήν καὶ ἀποτελεῖται μίνον εἰς τὴν ἀκοήν. Ἐκφράζει δὲ ἡ μελωδία τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ τὰ συναιπόθηματα τοῦ λαοῦ εἰς τὰς ποικίλας των ἀποχρώσεις, δηλαδὴ τὴν φαιδρότητα, τὴν χαρέν, τὴν λύπην, τὸν πόνον, τὴν ἀδημονίαν καὶ ἀλιγίαν, τὸν πόνον κττ. Ἡ μελωδία εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς ψυχῆς, ποὺ ἔκχειει εἰς τόνους τὰ πικέλα συναιπόθηματα καὶ τὰς σκέψεις. Ἄν τὸ περιεχόμενον τῆς ψυχῆς ἀναπτυχθῆ ὡς παράστασις καὶ ἐκφρασθῆ διὰ λέξεων, ἔχομεν κείμενον, ἢ δὲ εἰς τοῦτο ἀναφερομένη μουσικὴ εἶναι ἡ μελωδοία, ποὺ τὸ συνθέσει διὰ τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς μίνης ἢ μίνου τοῦ μουσικοῦ ὄργανου ἢ συγχρόνως ὑπὲρ ἀμφοτέρων.

Εἰς τὸ δημοτικὸν τραγούδι ἡ μουσικὴ ἔχει μίνον παρακολουθεῖ, ἀλλὰ καὶ διερμηνεύει τὸ κείμενον, θεωροῦσα τὴν περιεχόμενό του ὡγὲ ὡς ἀδιάφορον, ἀλλὰ πολλῆς προσοχῆς δέξιον. Κατὰ συνέπειαν δὲν πρέπει νὰ χωρίζωμεν τὰ κείμενα ἀπὸ τὴν μουσικὴν των καὶ ἀντιστρέφων.

11. Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ

Παντοῦ, ἵπου ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει δημιώδης ποίησις, ἡ κανὴ γνώμη καὶ συνείδησις τὴν ἀπέδινε καὶ τὴν ἀποδίδει εἰς ἕνα ἀπρόστατον καὶ ἀνώνυμον ποιητήν, τὸν λαόν. Ἡ ποίησις αὐτῇ θεωρεῖται ἔχει μίνον ἢτι ἀνήκει εἰς τὸν λαόν, ἀλλ' ὅτι εἶναι συγχρόνως καὶ δημιουργημά του. Εἶναι δμος δυνατὸν ὁ λαός ὡς σύνολον νὰ συνθέσῃ ὥμαδικῶς τραγούδι; Κατὰ κανόνα ἔνας μέσα απὸ ταύς πολλούς, ποὺ ἔχει τὸ χάριτμα πανά βράζη τραγούδια», δηλαδὴ ἔχει τὴν ἱκανότητα ν' αὐτοπροσθίαζῃ στίχους καὶ ἀνεπτυγμένον τὸ μουσικὸν αἴσθημα, εἰς μίαν στιγμὴν ἐξάρπεσος συνθέτει τὸ τραγούδι. Εἰς τὰς νήσους π.χ. συντίθεται πλήθις αὐτοπροσθίων διστίχων, ἐρωτικῶν, μοιρολογίων κ.ἄ., εἰς τοὺς χιρουός, εἰς τὰν θρήνουν

τοῦ νεκροῦ καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις. Έχει ἀπαντῶμεν καὶ ποιητικούς ἀγῶνας μεταξὺ στιχοπλόκων, ποὺ αὐτοσχεδιάζουν διστιχα μὲ ποικίλον περιεχόμενον. Δὲν παραλείπων νὰ μην μονεύσω ἐδῶ ὅτι ἄνδρες καὶ γυναικεῖς εἰς τὴν Κρήτην συνέθεσαν θαυμάσια μοιρολόγια, ὅταν ἐθρήνησαν κατὰ τὸ 1936 τὸν νεκρὸν τοῦ Ἐλαυθερίου Βενιζέλου.

Ανωτέρῳ (σσ. 77-78) ἐλέγχῃ ὅτι ἐσωτερικὴ ἀνάγκη καὶ παρόρμησις ὠθεῖ τὸν λαϊκὸν ποιητὴν εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ τραγουδιοῦ μὲ ταυτόχρονον ἔξεύρεστιν τοῦ ρυθμοῦ καὶ τοῦ μέλους καὶ ὅτι κάποτε τὸ νέον τραγούδι ὡς κείμενον τὸ προσαρμόζει αὐτὸς εἰς γνωστὰ μοτίβα, ποὺ ὑπέρχουν εἰς τὴν περιφροτικὴν παράδοσιν, καὶ ὡς μέλος εἰς γνωστὰς δημόδεις μελωδίας. Καὶ σχετικοῖς πρέπει ἐδῶ νὰ πρασίσωμεν ὅτι περισσότερον συντηρητικὸς εἶναι ὁ λαὸς εἰς τὴν διατήρησιν τῆς κατὰ παράδοσιν μουσικῆς παρὰ τοῦ κειμένου τοῦ τραγουδιοῦ. Τὸ κείμενον ὑφίσταται μεγαλυτέρας ἀλλοιώσεις μεταδιδόμενον ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, ἀπὸ γενεῖς εἰς γενεάν. Ήταν τὰς νήσους π.χ. ἐπάνω εἰς παραδοσιακὰς μελωδίας προσαρμόζονται ἐκάστοτε, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, νέα αὐτοσχέδια ποιητικὰ κείμενα.

Τοιουτοτρόπως κάλει τραγουδιστὴς Ιδιοποιεῖται τὸ τραγούδι ἀπλούστατα, διέτι τοῦτο εἶναι ἀδέσποτον, ἀκρόσωπον, ἀγώνυμον ὡς μελωδία καὶ ὡς κείμενον. Μέσα εἰς αὐτὸν εὑρίσκει τὸν ἔαυτὸν του, τὴν ψυχήν του. Καὶ εἶναι ἀνάνυμον τὸ δημοτικὸν τραγούδι, διέτι ὁ προσωπικὸς ποιητὴς του δὲν κατείχεται ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ κάμη γνωστὸν τὸ ὄνομά του. Τὸ ἐλημιαύργησε ὅχι ωδούμενος ἀπὸ φιλολογικὴν ἢ μουσικὴν φιλοδοξίαν ἢ διὰ λόγους κερδοσκοπικούς, ἀλλὰ διέτι τοῦ τὸ ἐπέβαλε, κατὰ τὸν Ν. Γ. Ηολίτην, ἡ ἀνάγκη τῆς καρδιᾶς του.

Σήμερον παρουσιάζονται μερικοὶ ὡς συνθέται καὶ ποιηταὶ δημοτικῶν φυμάτων, τὰ ὑποῖα καὶ ἐγγράφονται ἐπὶ δίσκων, διατεινόμενοι ὅτι εἶναι ιδικαὶ των προσωπικῶν δημιουργίαι. Τὸ πρᾶγμα ὥμως ἔχει ὡς ἔξης: Λύτοι εὑρῆκαν ἔτοιμην, γνωστὴν εἰς τὸν λαὸν τὴν μουσικήν, πρὸς τὴν ὑπολαν πιθανῶς προσήρμισαν ίδιακῇ των ἐμπνεύσεως στίχους. Δυνατὸν νὰ διεπικένασται ἐν μέρει τὴν μουσικὴν τοῦ τραγουδιοῦ καὶ τοὺς στίχους του, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι εἶναι οἱ συνθέται καὶ δημιουργοὶ του. "Ἔτσι, ὅταν οἱ πλέον ἡλικιωμένοι ἀκούουσιν ἀπὸ τὸ Ραδιόφωνον ἢ ἐξ ἄλλων πηγῶν ἢ ἀπὸ δίσκους παλαιὰ δημοτικὰ τραγούδια ἐκτελούμενα ὑπὸ σημερινῶν τραγουδιστῶν ἢ ὄργανοπαικτῶν, λέγουν: οἵ νέοι μᾶς χάλασσαν τὰ τραγούδια μας". Καὶ ἔχουν δίκαιον διέτε πράγματι οἱ νεώτεροι ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὸ σύγχρονον μουσικὸν αἰσθήμα.

* Άλλα καὶ ἀν ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ α ἢ β εἶναι ὁ ποιητὴς τοῦ κειμέ-

νου, ἀκέμη καὶ τῆς μουσικῆς τοῦ τραγουδιοῦ, ἐφ' ὃσον τοῦτο ἐκρατήθη εἰς τὴν μνήμην τῶν πολλῶν καὶ διεδόθη εἰς εὑρέα λαϊκά στρώματα, ἐλγόμενόθη δὲ τὸ δνομα καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ δημιουργοῦ του, τὸ τραγούδι ἀπέκτησεν δλα τὰ δικαιώματα καὶ τὰ χαρακτηριστικά τοῦ δημάδους. "Αν τοῦτο καταστῇ χειρόγραφον ἢ δημοσιευθῆ ἐπωνύμως, τότε πλέον θὰ ἔνταχθῇ εἰς τὴν σειράν τῶν ἐπωνύμων, προσωπικῶν ποιητικῶν ἢ μουσικῶν ἔργων. Ήφ' ὃσον δὲ τοῦτο, λόγῳ τοῦ περιεχομένου, τῆς ὑφῆς καὶ τῆς τεχνοτροπίας του, θὰ διαδοθῇ εἰς τὸν λαὸν καὶ θὰ ἀπιέξῃση εἰς τὴν λαϊκὴν μνήμην. Θὰ εἶναι πάλιν δημόδες, ἀλλὰ γνωστοῦ δημοτικοῦ ποιητοῦ. Κάποτε τὸ τραγούδι συνοδεύεται ὑπὸ λαϊκῶν ὄργάνων καὶ χορεύεται. Τότε πεθεται κανεὶς περισσότερον διὰ τὴν δημοτικότητά του.

"Ο λαϊκὸς ποιητὴς στερεῖται συνήθως παιδεύπειας, ἀλλὰ τιμῆτος δὲν ἔχει σημασίαν, διότι καὶ αὐτὸς εἶναι ἀνίρωπος, ποὺ αιτίλανται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκφρασθῇ, ποὺ κινεῖται ἀπὸ μίαν περίπτειαν ζωῆς καὶ ἀπὸ μίαν ἀκατανίκητον ὅρμην διὰ νὰ λυτρωθῇ. 'Απεὶ τὴν παράδοσιν τοῦ τίτου του ἀντλεῖ ὅχι μόνον τὰ ἔξωτερικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ γνώσεις καὶ ίδέας καὶ ἐμπειρίας. Εἰς δλα δέχεται ἀπὸ τὴν παράδοσιν πρωτίστεται καὶ αὐτὸς κάτι ἀπὸ τὴν προσωπικὴν δημιουργικὴν του δύναμιν καὶ ἀπὸ τὴν τεχνικὴν του δεξιοτεχνίαν. Ποτὸς τώρα εἶναι ὁ χρόνος τῆς δημιουργίας τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν; "Αν ἔξαιρέσωμεν ὥριτημένα ἀκριτικά, αἱλέφτικα, ἴστορικά καὶ ἄλλα, ὁ χρονικὸς προσδιοριτικὸς τῆς γενέτερος του εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποταθής καὶ ἀβέβαιος. Διὰ τοῦτο θὰ εἶναι ἀστεῖν νὰ πιστεύσωμεν π.χ. ιάποιον ποὺ μᾶς εἴπειν δτι συνέλεσεν ἔνα τραγούδι πρὸ 30 ἑτῶν, τὸ τραγούδεῖ τώρα καὶ δτι ἔμαθε τοὺς ὄργανοπαικτας νὰ τὸ παίζουν! 'Αλλὰ καὶ τοῦτο, ἀν συνέβῃ ἔστω, φαίνεται δτι διὰ νὰ διεδοθῇ εἰς τὸν λαὸν εἶχεν δλα τὰ προσόντα καὶ τὰ χαρακτηριστικά του δημάδους ἀσματος καὶ τῆτε ὁ συγκέντης καὶ ποιητὴς του εἶναι ἔνας ἀπὸ τοὺς ὀλίγους γνωστοὺς ποιητὰς δημοτικῶν ἀσμάτων, ήποτε εἶναι π.χ. ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὁ ὄποιος συνέλεσε τὸ τραγούδι ποὺ ἀργίζει μὲ τὸν στίχον:

Καλὰ τρῦμε καὶ πίγμε καὶ λιανογρυπονήμι,

ποὺ εἶναι παραλλαγὴ παλαιοτέρου δημοτικοῦ, ἀναφερομένου εἰς ἄλλους αἱλέφτες, ποὺ καὶ ἐκεῖνο μὲ τὴν σειράν του ἔχει ὡς πρίτιτον τὸ πελλούν τραγούδι μὲ θέμα μάχην ἐναντίον τοῦ Χάρου. "Αλλος γνωστὸς ποιητὴς δημοτικῶν τραγουδιῶν εἶναι ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάνης.

12. Η ΛΑΤΙΚΗ ΜΥΘΟΠΛΑΣΙΑ

‘Ο ἀφελῆς καὶ ἀπλοῖκὸς ἀνθρωπος τοῦ λαοῦ ἀντιλαμβάνεται καὶ ἔρμηνει τὰ δύντα καὶ φαινόμενα τοῦ κόσμου κατὰ μυθικὸν καὶ δχι κατὰ φυσικὸν καὶ αἰτιοκρατικὸν ὃς ἐδρούσειστής τρόπον. Αἱ περὶ τῶν δύντων καὶ φαινομένων ἴδεαι καὶ δοξασίαι του, γεννήματα τῆς ἀλόγου μυθοπλαστικῆς φαντασίας του, συγχρατίζουν καὶ ἐκφράζουν τὴν κοσμοθεωρίαν του. ’Αλλὰ ὁ λαός ἔχει καὶ βιοθεωρίαν, τὴν δικοίαν χωρίζομεν α’) εἰς θεωρητικήν καὶ β’) εἰς πρακτικήν. Διὰ τὴν πρώτην ἔχομεν τὰς παραδόσεις καὶ δοξασίας του περὶ τῆς ζωῆς, ἡτοι τῆς προελεύσεως, τῆς δημιουργίας καὶ τῆς μετὰ θάνατον καταπτάσεως αὐτῆς, διὰ δὲ τὴν δευτέραν ἴδια τὰς παροιμίας, τὰς παροιμιώδεις ἐκφράσεις καὶ τὰς γνώμας, ποὺς ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ποικίλων προβλημάτων, καὶ συνθήκεν τοῦ βίου. Κατωτέρω οὐδὲν μόνον μὲ τὴν κοσμοθεωρίαν καὶ τὴν θεωρητικὴν βιοθεωρίαν τοῦ λαοῦ.

Εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς καὶ εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς ἐδημιουργήθησαν ποικίλαι παραδόσεις καὶ μῦθοι διὰ τὰ δύντα καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς, μὲ τοὺς ὅποιους συνδέεται πλήθυος δεισιδαιμόνων ἐνεργειῶν καὶ πράξεων. Τὰ δημιουργήματα αὐτὰ τῆς λαϊκῆς φαντασίας εἶναι πλουσιώτερα, ὅσον ἡ φαντασία αὐτὴ εἶναι ισχυροτέρα. ’Ἐτοι π.χ. αἱ παραδόσεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ποὺ συνήθως δνομάζονται μῦθοι, ἥπαν πολὺ πλουσιώτεραι ἀπὸ τὰς ἀντιστοίχους τοῦ βορρᾶ.

Γενικῶς ἡ δημιουργία τοῦ μύθου ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς παραδόσεως (μυθικῆς διηγήσεως) ἀνάγεται εἰς χρόνους πολὺ παλαιούς. ’Η ἀνθρωπολογία διδάσκει ὅτι πρὸ δέκα χιλιάδων ἑτδί περίπου ὁ ἀνθρωπος κατώρθωντε νὰ συλλαμβάνῃ ἀργηρημένας ἔννοιας καὶ ν’ ἀνακαλύπτῃ τὸν κόσμον τῶν πνευμάτων, τῶν ὑπερφυσικῶν ὅντων καὶ τῶν θεῶν. Κατ’ ἀρχὰς ὁ πρωτόγονος ἀνθρωπος δὲν ἔκαμψε διάκρισιν μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου. ’Ολα τ’ ἀντικείμενα ἦσαν ὄμοιογενῆ καὶ καμμία δὲν ὑπῆρχε διαφορὰ μεταξύ φυσικοῦ καὶ ὑπερφυσικοῦ, δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου, ἐμψύχου καὶ ἀψύχου. ’Η ἀναπαραγωγὴ δὲν ὑπῆρχε μόνον εἰς τὸν ἀνθρωπὸν καὶ εἰς τὰ ζῷα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἀψυχα. Αἱ ἀδιανόητοι ἀπὸ ἡμῖς ὑπερφυσικαὶ μεταμορφώσεις ἦσαν καὶ εἶναι πραγματικαὶ καὶ φυσικαὶ κατὰ τὴν πρωτόγονον σκέψιν. Αἱ ἀλλαγαὶ διαστάσεων καὶ μορφῶν γίνονται ἀστραπαίως. Τὸ ἐγώ συνταυτίζεται μὲ τὸν ἔξωτερικὸν κόσμον.

’Ἐπέθη συγνά τὸ ἔρωτημα: Διατί ὁ ἀνθρωπὸς ἀπὸ τῷ πανάρχαιᾳ χρόνιᾳ ἐνδιεφέρει τόπου διὰ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν περιβάλλουσαν αὐτὸν φύσιν μὲ τὰ φαινόμενά των; Διέτι ἀφ’ ἐνὸς ἀντελαμβάνετο διτὶ στενῶς ἔξηρτατο ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἀφ’ ἑτέρου διέτι ἥσθιαντο φόβον. ’Ο μυκηθύμις

τῆς καταιγίδος, ἡ σμαραγὴ τοῦ κεραυνοῦ, ὁ μαστηριώδης εἰς τὸ δάσος συριγμὸς τοῦ ὀνέμου ἐγέμιζεν μὲν ἀδημονίαν καὶ ἀδριστὸν τρόμον τὴν ψυχὴν καὶ τοῦ πλέον τολμηροῦ καὶ ἀπηλλαγμένου παντὸς δειπνιδαίμονος φόβον. Διὰ τοῦτο οἱ φραγῖδοι "Ἐλλήνες ὅχι ἀνδρεῖον, ἀλλὰ μαινόμενον ἔθεωρουν τὸν μὴ φοβούμενον ὄλγον" *αβροντὰς* ἢ *ἀστραχτὰς* ἢ ἀλλο τι τῶν ὑπὲρ ἀνθρωπον φροβερῶν. "Ἔπειτα ὁ ἀνθρωπεὸς τοῦ βουνοῦ ἢ τοῦ κάμπου ἔξηρτάτο πολὺ ἀπὸ τὸν ἥλιον, τὴν βροχὴν, τὴν γάλαζαν καὶ πλῆθις ἀλλο φαινομένοιν καὶ στοιχείοιν καὶ, ὡς ἦτο φυσικόν, ἐνδιεφέρετο εἰς μέγα βαθύμιν δὲ" ἀντα, τὸ πάρετήρει συνεχῶς καὶ λιελογίζετο ἂν οὐδὲ ἐγίνετο Ἑηρασία ἢ βροχή, τρικυμία ἢ γαλήνη, ἀνεμοθύελλα ἢ νηνεμία. Ἀλλὰ καὶ οἱ μεταβολαὶ τῶν ἐποχῶν τοῦ ἔτους παρουσιάζουν ἐπίστης εἰς αὐτὸν μέγα διαφέρον, διέτι καὶ ἐξ αὐτῶν ἐρρυθρίζετο ἡ ζωὴ του. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπεδίωκε νὰ μάλιη τὶ συμβαίνει εἰς τὴν φύσιν καὶ τὶ ἡμπορεῖ ν' ἀναμένη ᾧτο αὐτήν. "Ἔτο λοιπὸν φυσικὸν νὰ δημιουργῇ δὲ" ἵλας αὐτὰ φανταστικές σκέψεις καὶ διηγήσεις, καλλ' ἣν στιγμὴν ἡγνοει τὴν φυσικὴν αἰτιότητα καὶ ἦτο ἄμυντος ἐπιστήμης.

"Ολα τὰ φυσικὰ ὤντα καὶ φαινόμενα ὄλγον πατ' ὄλγον μὲ τὴν πάραδον τῶν αἰώνων τὰ ἐπροσωποποήσεις καὶ τὰ ἔξηρτησεν ἀπὸ τῶν θεούς. Προσπαθῶν δὲ νὰ τὰ ἐρμηνεύσῃ ἐδημιουργητε τῇ βιογέλει γνωστῶν του φαινομένων διαφέρουσ περὶ αὐτῶν παραδίπτεις καὶ διξαπίας. "Ἐτσι ἐκεῖ ὅπου ὁ λογικῶς πιεπτόμενος ἀνθρωπὸς λιέκρινε μίνον φυσικὴν αἰτιότητα καὶ ἐπιέπειτο μὲ τὰ λιεδομένα τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης, ὁ ἀνθρωπὸς τοῦ λαοῦ μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἐδημιουργητε παραδόσεις καὶ ἀφελεῖς πίστεις. Διὰ τοῦτο π.χ. διηγοῦνται εἰς τὴν Ήεσσαλίαν ἐπιχαρτωτικής ὅτι «δὲ οὐρανὸς ἀλλοτε ἄγγιζε τὴ γῆ στὴν αἱρεψὴ τοῦ 'Ολύμπου, ἀλλ' ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ἐπινηρεύεταιναν οἱ ἀνθρωποι πῆγε καὶ αὐτὸς φηλότεραι». Εἰς πλεῖστα μέρη τῆς 'Ἐλλάδος λέγουν διὲ τὸν ἥλιον ὅτι αὐτὸς βράδυ ὅταν βαπτίζεται πάσι στὰ παλάτια του. Διὰ τὰς σκιάς εἰς τὸν δίσκον τῆς σελήνης διηγοῦνται; «Μιὰ φορὰ ἐμάλισταν ὁ ἥλιος μὲ τὸ φεγγάρι ποιὺς εἶναι ὀμπροφότερος. 'Ελλύμωπε ὁ ἥλιος, ἀρπαξε μιὰ χούφτα λάσπη καὶ τὴν ἔρριξε στὸ πρόσωπο τοῦ φεγγαριοῦ». Κατ' ἄλλους αἱ σκιαὶ τῆς σελήνης εἰκονίζουν τὴν ἀδελφωκτινίαν Κάιν καὶ 'Αβελ. 'Ο ἀνεμοστρόβιλος προκαλεῖται ὑπὲ τῶν Νεράδων, αἱ ὄποιαι χορεύουν εἰς τὸν ἀέρα, ἐνῷ ἐν τῇ πραγματικότητι οὗτος ὑρείσκεται εἰς ἀντίθετα ισθροτα τεύματα ὄφροις. 'Αρκοῦν τὰ ὄλγιστα αὐτὰ παραδείγματα ἐκ τοῦ πλήθους τῶν κοσμογονικῶν καὶ μετεπιρυλογικῶν παραδόσεων τοῦ λαοῦ μας, διὲ τῶν ὅποιων καταφανεῖται ἡ μυθοπλαστικ, μὲ τὴν ὄποιαν δημιουργεῖται καὶ ἐκφράζεται ἡ λαϊκὴ κοσμοπλαστικ.

Παραλλήλως ὁ ἀνθρώπος ἀνέκαλεν ἔστρεψε τὴν σκέψιν του καὶ εἰς τὸν κόσμον τῶν δινείρων, τῆς ψυχῆς, τῶν ὑπερφυσικῶν ὕντων, τῶν δαιμόνων καὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς. Εἰς τὰς ἀρχὰς βεβαίως ἐλάττευσε τὸ ἐμψυχωμένα στοιχεῖα τῆς φύσεως, ἀλλ᾽ ὅταν αὐτὰ ἐλαύησεν ἐν σταθερίν περίβλημα, ἐγενήθη πίστις εἰς τοὺς δαιμονάς. Εἰς κάθε φυσικὸν ἀντικείμενον ἐθεωρήθη ὅτι κατοικεῖ ἐν πνεῦμα καὶ τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἐγίνετο αὐτοτελὲς πνευματικὸν ἄν. "Ἐται π.χ. εἰς κάθε πηγὴν ἡ δένδρον ἐπιστεύθη ὅτι διαμένει εἰς δαιμόν, μία νύμφη (ναΐς) ἡ μία ἀμαδρυάς. Ἀργότερον αἱ διάμενες ὑψόθησαν ὑπεράνω ἀλλων δαιμόνων, ἔγιναν ὑπέρτεροι θεοί. Πληρούν δημος τῶν θεῶν ἐξηκολούθει νὰ ὑπάρχῃ ἡ κατά τρόπον ἀνιμιστικὸν ἐμψυχωσίς τῆς φύσεως. Ἀκόμη καὶ σήμερον οἱ πρωτόγονοι τῆς Αὐστραλίας ἀκούουν τὰ πνεύματα, τὰ ὅποια πιστεύουν ὅτι κατοικοῦν μέσα εἰς τὰ δένδρα. "Η ψυχὴ κατ' αὐτοὺς ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ οὐθέμα καὶ ἀπὸ τὴν μάτην καὶ εἶναι δινατὸν νὰ τὴν συλλάβουν μὲ ἀγκιστρούν ἡ νὰ τὴν κλείσουν εἰς μίαν κολοκύθιαν. Εἰς τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὁμήρου λέγεται ὅτι ἡ ψυχὴ ἐξέρχεται ἀπὸ τὰς πληγὰς τῶν τραυματισμένων μαχητῶν καὶ τότε ἐν σύννεφον χύνεται ἐμπρὸς εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. "Η ψυχὴ κατὰ τὰς ἀντιλήψεις πολλῶν ἀγρίων ἡμπορεῖ νὰ εἰσέλθῃ εἰς ὅποιοδήποτε πρᾶγμα. "Ἐται εἶναι δινατὸν νὰ προσκολληθῇ εἰς ἐν πτῶμα. "Οταν οἱ σάρκες διαλυθοῦν, τότε καταφεύγει εἰς τὸν σκελετὸν καὶ μάλιστα εἰς τὸ κρανίον. Οἱ ἀγριοί, διὰ νὰ ἔχουν τὰς ψυχὰς τῶν προγόνων, φυλάσσουν τὰς νεκροκεφαλὰς ἢ μόνον μερικὰ ὅστα, πρὸς τὰ ὅποια ἀπευθύνουν λάγους, συνομιλοῦν καὶ τοὺς ζητοῦν συμβουλάς. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες ἐπιμελῶς ἐφύλασσον τὴν ὀμοπλάτην τοῦ Πέλοπος, διότι ἐνάμιζον ὅτι, ἔχοντες τὰ ὅστα του, εἶχον τὴν ψυχὴν του εἰς χεῖρας των. 'Ο Κίμων μετέφερεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὰ ὅστα τοῦ Θησέως, διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν οἱ Ἀθηναῖοι τὰς ὑπηρεσίας τῆς ψυχῆς του. Οἱ Αἰγύπτιοι ἐβαλσάμωναν τοὺς νεκρούς, διὰ νὰ διατηροῦν τὴν σωματικὴν τῆς ψυχῆς κατοικίαν εἰς ὅπον τὴ δινατὸν καλυτέραν κατάστασιν. Τὰ δένδρα ποὺ φυτρώνουν ἐπάνω εἰς τοὺς τάφους πιστεύεται ὅτι ἐμψυχώνονται ἀπὸ τὰ πνεύματα τῶν νεκρῶν.

"Η ψυχὴ τοῦ νεκροῦ περιπλανᾶται δυστυχής καὶ ἀΩλία εἰς τὸν ἐπάνω κόσμον, ἔως ὅτου ταφῇ τὸ σῶμα, εἰς τὸ ὅποιον κατόκει. Διὰ τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι "Ἑλληνες ἔδιδον τόσην σπουδαιότητα εἰς τὸ περιευλλέγαν τὰ πτῶματα τῶν πολεμιστῶν. Συμφώνως πρὸς πρωτογονικὰς ἀντιλήψεις τὰ πνεύματα τῶν νεκρῶν ἔχουσιαζον τὰ στοιγεῖα τῆς φύσεως. Οἱ "Αραβες κατὰ τὰς περιόδους ξηρασίας παρακαλοῦν διὰ τῶν ἀρχόντων των τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν, διὰ νὰ βρέξῃ. Οἱ "Ἑλληνες ἔβλεπον εἰς τὴν

Σαλαμίνα και τὸν Μαραθῶνα τὸ εἰδωλον τῆς ψυχῆς τοῦ Θηρέως ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ των νὰ μάχεται κατὰ τῶν Περιόν. Οἱ θλαγενεῖς τῆς Ταξτῆς ἔφόνευσαν τὸν ἔξερευνητὴν Κούκ, διέτι ήθελον νὰ κρατήσουν τὴν ψυχήν του.

Τὰ πνεύματα τῶν ἀπειλανόντων δὲν ἡμιποροῦν νὰ προπρέψουν ὑπηρεσίας εἰς τοὺς ζῶντας παρὰ μόνον διέτι ἔξακολουθοῦν νὰ ζοῦν εἰς τοὺς τάφους των. Ἐκεῖ χρειάζονται πράγματα ἀπαραίτητα διὰ τὴν Ζωὴν (χτερίσματα). Ἐπειδὲν ἔξηγοῦνται αἱ πρὸς αὐτῶν πτονδαι λὲ οὖν, οὐδωρ, μέλι ωκείλευρον. Γενικῶς αἱ ψυχαὶ καὶ ἕλους τῶν αἰλίνας ἔγιναν κέντρα μαθικῶν διηγήσεων καὶ διξαπιδῶν ἀπὸ ἕλους τῶν λαυκὸς τοῦ κόσμου.

Ι. ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΛΛΟΥ

Συνήθισαν αἱ λέξεις ἡ θη καὶ ἡ θη μὲν εἰς τυνεκρέρωνται, διὰ νὰ δηλώσουν τὰς πατροπαραδότους συνήθειας τοῦ λαοῦ. "Ἄν καὶ ὁις ἔννυκαι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν εἶναι ταυτόπτημι, ἐν τιναῖς διακρέριμνι μεταξὺ τῶν, διέτι ἄλλο εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς πράτης, καὶ ἔσωτὴν λαμβανομένης, καὶ ἄλλο τὸ περιεχόμενον τῆς δευτέρας. Μὲ τὴν λέξιν ἡ θη εἰς προσδιορίζομεν κυρίως τὴν ἀτομικὴν χαρακτῆρα ἢ τὸν τρόπον τῆς πυριφορᾶς ἐνδεκτῆς ἀτόμου εἰς τὴν καθημερινήν του ἀναπτυρήν ἐν τῇ κουνινῇ. Ἐπει, ὅταν λέγωμεν διὰ τὴν θησικήν την ἀνθρώπειν ἡ βάνωσον, μεταφερόμεθα εἰς τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀτόμου. Μὲ τὴν περιοχὴν τῆς λογοτεχνίας ἡ τῶν καλῶν τεχνῶν λέγοντες θητικὲς ἔννυσμεν γενινδὶς τὴν αὶ τὴν β ἔκφρασιν εἰς τὴν ρητορικὴν τὴν χαρακτῆρα καὶ τὴν διάλεισιν τοῦ ρήτορος ἐν σύγκειτι πρὸς τὴν ἀκροατὴν καὶ τὸν λόγον. Εἴς τὴν θητικὴν πρόκειται διὰ τὸ σύνολον τῶν φυγιαῦν ἰδιωτήτων, ποὺ προσδιορίζουν τὴν προσωπικὴν διάλεισιν καὶ κρίσιν τοῦ ἀτόμου. Ἀπὸ τὸ ἀτομικὸν διαμορφώνεται τὸ κοινωνικὸν λεγόμενον θητικόν, ποὺ ἀναφέρεται εἰς τὰς ἐπικρατούσας ιδέας καὶ ἀντιλήψεις διὰ τὸ θητικόν, τὸ δρόσον, τὸ δίκαιον, τὸ δέξιον ἢ τὸ πρέπον, ὃς καὶ εἰς τοὺς θεσμούς, οἱ ὄποιοι, συμφωνοῦντες πρὸς τὰς ἀντιλήψεις αὐτάς, διέποντι τὴν ιππωνικὴν ζωὴν.

Εἶναι φυσικόν, μία διάλεκτος αὐτορώπων, διαβιωτος ὑπὲν κοινὸς φυσικὰς καὶ κοινωνικὰς συνθήκας, νὰ διαμορφώνῃ κοινότητα θητῶν (ἀμύνετος θητη) μὲ σχετικῶς διαιριδιόρφον συναποθηματικὴν ἐκδήλωσιν, κρίσιν καὶ ἐνέργειαν ἢ πρᾶξιν. Τὰ ἡ θη (ιπορει) εἶναι δινατήν νὰ ἀπαγόρευσον μίαν ἐνέργειαν ἢ μίαν πρᾶξιν, ἀν δὲν ἐγκρίνουν τὴν θητικήν, ἐκ τῆς ἀποστολῆς ἀπορρέει ἢ πρᾶξις αὕτη "Η ἀπαγόρευσις κυρίως μετηγραίνεται.

τὸ ἀτομον οὐ μόνον ἡθικῶς, ἀλλὰ καὶ νομικῶς. Τυχὸν παρέκκλισις ἀπὸ τὴν τυπικὴν προσαρμογὴν πρὸς μίαν δμοιδμορφὸν ἐνέργειαν τοῦ συνδηλού προκαλεῖ ἀποδοκιμασίαν. Ἐν ἡ καινώνισ εἶναι ἡμιπολιτισμένη ἡ πρωτόγονος, τότε τὸ ἀτομον εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ὑποστῇ βιαίας χυρώσεις. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πολιτισμένας κοινωνίας ὑπάρχουν νόμοι προστατεύοντες τὰ ἔθη ἀπὸ τὰς ἐναντίον των ἐπιδρομᾶς καὶ βλάβων. Τοιαῦται βλάβαι εἶναι π.χ. ὁ βιασμός, ἡ προαγωγία κ.ἄ.

Τὰ ἔθη μα καὶ εἶναι ἀμυνικαὶ πράξεις ἡ τρόποι ἐνέργειας, ποὺ θεωροῦνται ὡς ὑρίσκοι καὶ ἐπιβεβλημένοι ὡς ἄγραφοι νόμοι. Λί ἐνέργειαι ἡ οἱ τρόποι αὕτοι ἐγκρατηρίσθησαν δις τοιοῦτοι μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ διετηρήθησαν εἰς τὴν ἔκτιμησιν τῆς ὁμάδος διὰ τῆς παραδόσεως, ἡ ὑπεύθα μεταδίδει τὴν πεῖραν τοῦ παρελθόντος. Διὰ τῆς ἐπαναλήψεως καὶ ἀσκήσεως τὰ ἔθιμα καθίστανται συνήθειαι σχεδὸν ἐνστιχτικά. Λέγομεν δητι εἶναι ἐνέργειαι ὁμαδικαὶ, διότι κάθε ἀτομον ἔχει μὲν τὰς συνηθείας του, διγλαδὴ τοὺς ἀτομικοὺς του κανόνας, ποὺ ἀκολουθεῖ εἰς τὸν καὶ ἡμέραν βίου, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἔθιμα. Ταῦτα ἀπαντοῦν μόνον εἰς ὁμάδας, ὡς εἶναι ἡ οἰκογένεια, ἡ κοινότης ἡ δ λαός. Τὰ ἔθιμα, δὲν καὶ δὲν ἔχουν τὴν ίσχὺν νόμου, ὅμως ἀσκοῦν ισχυρὰν ἐπιβολὴν καὶ δεσμευτικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὰ ἀτομα τῆς ὁμάδος, τὰ ὅποια διατιθέλως τὰ παραβούντα. Χαρακτηριστικὸν γνώρισμά των εἶναι ἡ ἐνέργεια, ποὺ ἀπορρέει ἐκ τῶν φυσικῶν αἰσθημάτων καὶ τοῦ ἐν γένει φυγικοῦ κόσμου καὶ τῶν ποικίλων διδασκαλιῶν καὶ τῆς πίστεως τοῦ λαοῦ. Τὰ ἔθιμα ποὺ διέπουν τὰς μεταξὺ τῶν ἀτόμων σχέσεις εἶναι τὰ σχετικὰ μὲ τὸν χαρατισμόν, τὴν φιλοξενίαν, τὰ δίκαιον, τὰ δῶρα, τὰς συμβάσεις, τὰ συμβόλαια, τὸν γάμον, τοὺς ἐπαγγελματικοὺς βίους κ.ἄ., τὰ δὲ λατρευτικά, ποὺ ἀποτελοῦν σημαντικὸν μέρος τοῦ θρησκευτικοῦ βίου τοῦ λαοῦ, εἶναι τὰ σχετικὰ μὲ τὰς ἡμέρας τοῦ ἔτους, τὰς ἑορτάς, τὴν γέννησιν, τὴν τελευτήν, τὴν ἀγιολατρίαν κ.ἄ. Πολλὰ τούτων ἔχουν τὰς ρίζας των εἰς προχριστιανικὰς ἀντιλήψεις καὶ συνηθείας Ιουδαικῆς ἡ ἔθνικῆς προελεύσεως.

Τὰ ἔθιμα ἀποτελοῦν τὸν συνθετικὸν ἐν γένει δεσμὸν τῆς ὁμάδος καὶ συντελοῦν εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ φυλετικοῦ, πολιτιστικοῦ, ἡθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς. Εἰς ταῦτα εἶναι φυσικὸν ν' ἀποτυπώνωνται τὰ κύρια γνωρίσματα τοῦ ἔθνικοῦ χαρακτῆρος ἐνδε λαοῦ. Ήσαλὸς ἔθιμα εἶναι ἐπιβιώσεις διδασκαλιῶν καὶ ἀντιλήψεων πελαιστέρων κοινωνικῶν μηρφῶν καὶ καταστάσεων, ποὺ ἔξελιπτον μὲν πρὸ πολλοῦ, διατηροῦνται δὲ ὑπὸ τοῦ λαοῦ, λόγῳ τοῦ συντηρητικοῦ του χαρακτῆρος καὶ τῆς Ιδιότητος νὰ μεταβιβάζῃ τὰς αἰτίας τῶν καταστάσεων ἀπὸ τοὺς

έσωτερικούς λόγους εἰς τὰς ἔξωτερικὰς ἐκδηλώσεις. Όριμόμενα ἐκ τοῦ ἀπωτάτου παρελθόντος διάκεινται μυστικῶν πρὸς πᾶσαν νέαν καὶ ἐπομένως ἄγνωστον κοινωνικὴν μορφὴν καὶ γίνονται συχνὰ ἐμπόδια εἰς τὴν ἔξτριξιν καὶ δίδουν βάσιν καπηλεύσεως εἰς τοὺς ἐπιθημοῦντας ὅπερ συμφέρονταν τὴν ἀδιατάραχτην διατήρησιν μᾶς καταστάσιος.

Κάθες ἔθιμοι συνίσταται μὲν ὥρισμένον τόπον καὶ χρόνον. Καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν του, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων λαογραφικῶν φαινομένων, πρέπει ν' ἀναζητήσωμεν ἐναὶ δημιουργήν, ποὺ ἔχει πίστιν καὶ ἀποβλέπει εἰς ἓν σκοπόν. Λύτρος ἡ ἔνας, διὸν νὰ ἐκδηλώσῃ μίαν τοέψιν, ἐν συναίσθημα χαρᾶς ἢ λύτης, φόβου ἢ ὑργῆς, ἐλπίδος ἢ ἀγωνίας, μίαν θέλησιν, προέβη κάποτε εἰς κάποιαν αὐθιόρμητον κίνησιν, σχῆμα, μορφαπιλν ἢ χειρονομίαν, ποὺ κατενοήθη ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἔξελήρθη διὸ τοῦ αὐτῶν ὃς καλὴ καὶ διὰ τῆς μιμήσεως καὶ μακρᾶς ἐπαναλήψεως διεμπρατώθη εἰς ἔθιμον. Πλεῖστα τῶν ἔθιμων ἀπέρρευσαν ἀπὸ τὴν λαϊκὴν πίστιν εἰς τὴν δύναμιν τῆς μαγείας, μάλιστα δὲ τῆς συμπαθητικῆς ἢ ἀναλογικῆς μαγείας. Ήλ. κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους εἰς μερικὰ μέρη τῆς 'Ιταλίδος φέρουν πολυσπόρια εἰς τὴν βρύσιν ἢ τὸ πηγάδι, ὅπου τὰ ρίπτουν λέγοντες: Ήπιας τρέχει τὸ νερό, νὰ τρέχῃ καὶ τὸ βιό. Κις περίπτωσιν ἀνοιμβρίας περιφέρεται ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν ἢ απερπερούνται, δηλαδὴ πειδὴ ἢ αἱρέται ἐνδεδυμένον μὲ πράσινα χόρτα καὶ συνοδευθείσων ἀπὸ ἄλλων πειδίων αὐτὸν μὲ τὴν 'απερπερούνται' εἰς τὴν μέσην χορεύουν καὶ τραγουδοῦν ἐπικαλούμενα τὸν Θεὸν διὰ νὰ βρέξῃ. Κάλει οἰκουμερό: ἔξερχομένη εἰς τὴν αἰλῆν τοῦ σπιτιοῦ τῆς καταβρέχει μὲ νερὸν τὴν 'απερπερούνται' καὶ φύλασσε τὰ παιδιά.

Παρὰ τὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν τοῦ λεγομένου αἴσιωτέρων πολιτισμοῦ καὶ τῶν περιορισμὸν τῆς δειπνιδαιμονίας διὸ τῆς παιδείας πολλὰ πρωταρχικὰ αἰσθήματα καὶ πρωτόγονοι ίδεαι ἐπικρατοῦν ἀκίνη καὶ εἶναι ζωντανοὶ εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τῶν πλέον πολιτισμένων λαῶν τοῦ κόσμου. Ή μαγικὴ πίστις δινατὸν νὰ μὴ φανερώνεται, ἀλλὰ δικαιολογεῖται λογικῶς ἀπὸ τοὺς συνεχίζοντας τὴν ἀπικηπιν τοῦ ἔθιμου. Κις τὴν παράτασιν τῆς ζωῆς μερικῶν ἔθιμων συντελοῦν οἱ κατὰ διαφόρων ἕορτάς ἀγέρμοι, ποὺ καταντοῦν εὔσχημος τρίπτος ἐπαιτείας, οἱ πρωτόγονοι ροκαὶ πρὸς τὸν Θόρυβον, ποὺ συναδεύει τελετὰς καὶ ἄλλας ἐκδηλώσεις τοῦ βίου, ἢ πίστις εἰς τὴν ὄπαρξιν ὑπερανθρώπων δινάμεσιν, ἀγαθοποιῶν ἢ κακοποιῶν, ποὺ πρέπει νὰ ἔξειμενισθεῖν, διὸ νῷ κάμπια τὸ ἀγαθὸν ἢ ν' ἀποτραπεῖν ἀπὸ τοῦ νὰ βλάψουν. Κις αὐτῷ τὴν ίδεαν στηρίζεται πλήθος ἔθιμων, ἀναφερομένων εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς γεννήσεως ὀλτοῦ μέχρι τοῦ τάφου. Προτυλάσπεται ἀνθρω-

πος τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴν ἐπήρειαν πονηρῶν πνεύματων ἀλλοτε ἐκφοβίζων αὐτὰ διὰ μεταμφίεσεως, ἀλλοτε προβάλλων προσκόμικτα καὶ ἐπιβραδύνσεις εἰς μίαν πρᾶξιν, ἀλλοτε μὲ τὴν σιωπήν, ἀλλοτε μὲ τὸ ψεῦδος κ.ἄ.

Τὸ ἔθιμα διατηροῦνται ἐν ζωῇ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ μακρὸν χρόνον. ¹ Η δύναμις τῆς πνευμάτου εἶναι τόσον ἴσχυρά, ὥστε εἶναι δυνατὸν ἐν ἔθιμον νὰ ἔξακολουθῇ νὰ τελῆται, ἀν καὶ ἔχει καταντῆσει ἀκατανόητον καὶ μόνον ἀπλῆ πυνήθεια. ² Όταν τοῦτο ἥρχισε νὰ ζῇ, ήτο βεβαίως γνωστὴ ἡ αἰτία καὶ ὁ πυκόπος του, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ αὐτὰ ἐλησμονήθησαν ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὁ ὅποις τὰ συνεχίζει, ἀλλὰ ἀγνοεῖ τὴν ἔννοιάν των. Τὸ ἔθιμον διατηρεῖται, ἐφ' ὃσον μία κοινωνικὴ ἀνάγκη τὸ ἐπιβάλλει, μεταβάλλεται δὲ ἡ ἔξαφανίζεται, ὅταν μεταβληθοῦν αἱ κοινωνικαὶ ἡ βιοτικαὶ σχέσεις ἡ καταστοῦν τόσον πολύπλοκοι, ὥστε αἱ ποικιλίαι προσώπων καὶ καταστάσεων νὰ διασποῦν τὴν συνοχήν των. ³ Αντιθέτως, ὅταν διαμορφώνωνται ὄμοιόμορφοι συνθῆκαι ζωῆς, δημιουργοῦνται κατὰ καιρούς καὶ κατὰ τόπους καὶ νέα ἔθιμα.

Εἰς τὴν μεταβολὴν ἡ τὸν θάνατον τοῦ ἔθιμου συντελοῦν αἱ ἔξης κυρίως λόγοι: α') ἡ διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς τεχνικῆς ἀλλαγὴ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, β') ἡ ἔνεκκη πολέμου μετακίνησις τῶν πληθυσμῶν, γ') ἡ ἀνάμειξις αὐτῶν μὲ ἑτερογενῆ στοιχεῖα καὶ δὴ τῶν χωρικῶν μὲ τοὺς εἰς τὰ ἀστικὰ κέντρα διαβιοῦντας καὶ δ') αἱ πνευματικαὶ μεταβολαὶ καὶ ποικίλαι ἐπιδράσεις (ἱρησκευτικαὶ, ἐπιστημονικαὶ κ.ἄ.) εἰς τὸν λαϊκὸν βίον.

Ἄλλοτε τὸ ἔθιμον εἰς τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου μᾶς παραδίδεται ἀκρωτηριασμένον, ποποτικῶς ἡ ποιοτικῶς παροχλλαγμένον. ⁴ Άλλοτε συμφύρεται μὲ ἄλλο, ἀλλοτε καταντῷ πανγνήδι τῶν παιδιῶν. ⁵ Η διατήρησις ὅχι τῆς ἀρτίας μορφῆς του ἀλλ' ὑπολειμμάτων αὐτῆς συχνὰ ἀναζῇ εἰς ἄλλους καιρούς καὶ περιστάσεις. Μερικὰ ἔθιμα, ἀφοῦ παρεμπερισθησαν ἐπ' ἀρχετόν, ἀναζοῦν κατόπιν, ἀν εύνοήσουν πρὸς τοῦτο αἱ νέαι συνθῆκαι ζωῆς, ἐπειδὴ αἱ ἰδέαι, ποὺ ὑπόκεινται εἰς αὐτά, ἀνατηθοῦν εἰς τὴν συνείδησιν ἐκ τοῦ ὑποσυνειδήτου τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου. ⁶ Επιστρέφοντα εἰς τὸ νέον περιβάλλον ἔχουν διάφορον μορφήν. Μὲ τὴν ἐπανεμφάνισιν αὐτῶν εἰς ἄλλους τόπους καὶ χρόνους περιβάλλονται μὲ νέον ἔνδυμα, ἐνῷ ἡ ρίζα των πιθανῶς παραμένει ἡ αὐτή. ⁷ Άλλοτε ὁ θάνατος τῶν ἔθιμων, ὡς καὶ τῶν ἄλλων λαογραφικῶν φαινομένων, εἶναι ὄριστο κόδις. Εἰς τὴν ἐποχήν μας, ἐποχὴν ἐντόνου μηχανικοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι τόσον ραγδαῖα ἡ μεταβολή, ὥστε ἐντὸς δλίγων δεκαετιῶν συντελέσθη διτι δὲν εἶχε συμβῇ ἐντὸς ἐκατοντάδων ἐτῶν. ⁸ Η ἐποχὴ μας σημειώνει ΛΘΗΝΑ, ΠΑ'

τὸ τέλος πολλῶν αἰώνων διξασιῶν καὶ εὐίμων. Εἰς τὴν θέσιν τῶν παλαιοτέρων μορφῶν ζωῆς τοποθετοῦνται νέαι, τῶν ὄποιον δὲν δυνάμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ συλλάβωμεν τὴν φυσιογνωμίαν, εὑρισκομένην εἰς ρευστότητα καὶ συνεγγύη θιάστησιν. Εἰς τὰς νέας συνθήκες θὰ διαμορφωθοῦν νέα εὖμα.

14. ΜΤΘΟΙ - ΜΤΘΟΛΟΓΙΑ

Οἱ μῦθοι δημιουργοῦνται ὑπὸ τῆς φαντασίας τοῦ λαοῦ καὶ εἶναι τόσον πλουσιώτεροι, δόσον ἡ φαντασία αὐτῇ εἶναι δυνατοτέρα. Οὕτω π.χ. οἱ μῦθοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὑπῆρχαν πολὺ πλουσιώτεροι ἀπὸ τοὺς μύθους τῶν βορείων λαῶν. Εἰς αὐτοὺς κυρίως ἵπερτερεῖ ἡ φυτικότης καὶ ἡ ἀπλότης τοῦ ἔλληνικοῦ κάλλους. 'Ο λογιστέγγης, ποὺ παραλαμβάνει τὸν λαϊκὸν μῦθον, τὸν μεταπχηματίζει καλλιτεχνικῶς, ὁ φιλόσοφος τὸν ἔριμηνει φιλοσοφικῶς καὶ ὁ λαυγάρφος τὴν ἔξετάζει ἀναλυτικῶς, συγκριτικῶς, ιστορικῶς καὶ ἀπὸ ἀπόφεως οἰκειωργιαίτητος' καὶ 'αδομῆς'. Οἱ κατὰ παράδοσιν προφορικοὶ μῦθοι καὶ οἱ λογιστεχνικῶς ἐπεξειργασμένοι διέστανται ἀλληλεπιδράσεις καὶ ὑπὸ ἐπιφίνιν οὐσίας καὶ ὑπὸ ἐποφίνι ἐκφραστικήτητος. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἀπὸ τὰς ἀλληλεπιδράσεις αὐτὰς λιρελαῦνται περισσότερον οἱ μῦθοι, ποὺ διατηροῦνται εἰς τὰ χεῖλη τοῦ λαοῦ.

'Ἐπαναλαμβάνεται ὅτι ἡ δημιουργία τῶν μύθων ἀνάγεται εἰς χρίνους παλαιοτάτους. 'Η ἀνθρωπιλογία διδάσκει ἡτι τῷ δέκα χιλιάδων ἑτῶν περίπου ὁ ἀνθρωπός κατάρθισε νὰ τούλαμβάνῃ ἀγηρομένος ἐννοίας, ν' ἀνακαλύπτῃ τὸν κόσμον τῶν πνευμάτων, τῶν ὑπερφυσικῶν ὄντων καὶ τῶν θεῶν. "Οταν ἥρχισε νὰ ἐνδιαφέρεται διὲ τὴν περιβάλλον του καὶ τὴν γύρω φύσιν, διεμέρρων καὶ τοὺς μύθους, εἰς τοὺς ὄποιοις κατ' ἀρχὰς δὲν ὑπῆρχε διάκριτις μεταξὺ ὑπεικαμένου καὶ ἀντικειμένου. 'Η ἀναπαραγωγὴ π.χ. δὲν ἀνεγνωρίζετο μάνιν εἰς τὰς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ὄψυχα. Τὴν γλῶσσαν τῶν ἀνθρώπων γρηγοριστοῦν ἀδιακρίτως ζῷα καὶ ἄλλα ὄντα, δις ἡ ἥλιος, ἡ σελήνη κττ. "(Ο)λα τ' ἀντικείμενα, ποὺ περιβάλλουν τὸν ἀνθρώπον, κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν πρωτογόνων, εἶναι ὄμοιογενῆ. Καμία διάκριτις μεταξὺ φυσικοῦ καὶ ὑπερφυσικοῦ, δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου, ἐμφύγου καὶ ἀφίγου. Λί ὑπερφυσικοὶ καὶ ἀδιανόητοι καὶ' ἡμᾶς μεταμορφώσεις εἶναι πραγματικοὶ καὶ φυσικοί. Λί ὀλλαγαὶ διαστάσεων καὶ μερρῶν συντελεῖνται χωτὰ τρόπους ἀστραπιαῖς. Τὸ ἐγώ συντατίζεται ἀπολύτως μὲ τὴν ἀξιοτερικῶν οὐσίαν. Μὲ τὴν προϊδευτικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λογικοῦ ἡ ἀνθρώπος ἥρχισε σιγά - σιγά ν' ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν μῦθον. "Οταν ἥνδρασθη ἡ νοῦς,